

Н. АПОСТОЛОВ

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

ЖИВОТА И УЧЕНИЕТО МУ

с 10 илюстрации

Добротата разрешава
всички противоречия

№ 137

ц. 5 лв.

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО
„ВЪЗРАЖДАНЕ“
СОФИЯ

Н. АПОСТОЛОВ

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

ЖИВОТА И УЧЕНИЕТО МУ

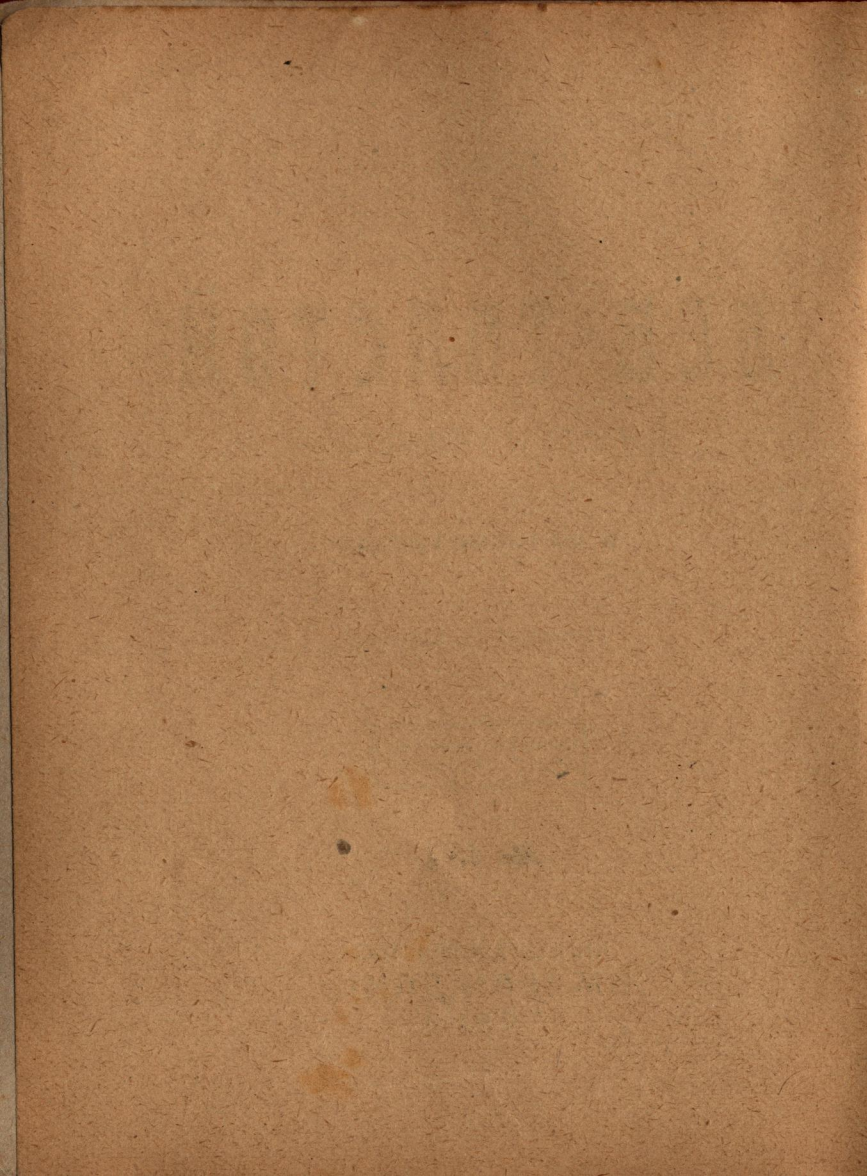
с 10 илюстрации

Преведе А. Цанова

Добротата разрешава
всички противоречия

№ 137

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО
„ВЪЗРАЖДАНЕ“
СОФИЯ

ОТ АВТОРА

Преди да напише тоя си очерк, писачжт му е мечтаял да публикува кжм дена на 10 годишната от смжртта на Л. Н. Толстой изследванията си, които засягат историята на литературната и обществена дейност на нашия велик писател и мислител.

Но изключителното тежко време, което преживяваме сега, е сждило другояче.

Тази кратка биография, която печатаме сега, и краткият очерк на учението на Лев Николаевич са предизвикани не от мисжлта да се даде някакжв научен преглед, а само от естественото желание да се запжлни празнината в това отношение на сжвремения книжен пазар и още повече да се напомни не само за печалният юбилей, но и за оня нравствен джлг пред нашия живот, кжм който ни заджлжава паметта за Лев Толстой.

Б. Пр. На руски тая книга е издадена от „Общество Истинной Свободы в память Л. Н. Толстого“ в Киев, кжм края на мин. 1920 г.

Живота на Л. Н. Толстой

Откак живее човек в света, непрестанно се работи за разрешаването на много и важни въпроси за доброто и злото в нашия живот.

С цената на дълбоки грешки и заблуди, през дълги пространства на безидейно съществуване, обрастат отровни греди на дребнава злоба, гордост и мъст, хората намират в своето постепенно духовно развитие тия върхове, от които се виждат всичките бездни на вече преживяните суеверия и лъжа и над които сияят светлите далнини на правдата, способна да създаде човека по образ и подобие божие.

И много, много мъдреци и писатели до последния си час не са преставали да дирят „човека“ сред неизброимото множество хора. И Буда, и Христос, и Сократ, и много по-нови мислители са отдали живота си за това велико дирене.

Духът на правдата и любовта се е вселил в човешкия живот още в ония времена, за които днес ние не можем и да разсъждаваме поради ограничеността на мислителните ни способности, и тоя дух, въпреки проявите на злоба, алчност и мъст, свойствени човеку, не се заглушава от никакви исторически преживявания на хората.

Той живее, движи се и съществува във вечния поток на живот и смърт, и само поради влиянието върху хората на тия или ония велики техни представители той ту замира в тревожно очакване, ту се пробужда отново с по-голяма и по-голяма сила. И последен от хората, които са оживили със своето творческо вдъхновение тоя дух на дирене „човека“, разлят в света, бе великия писател и мислител Лев Николаевич Толстой.

Родил се е на 28 август 1828 г. в родовото имение на майка си, родена кн. Мария Николаевна Волконска, която половин година след раждането му умряла, та той заедно с по-големите си братя и сестри останал под опеката на баща си, граф Николай Илич.

Майката на Л. Толстой била жена набожна, художествено-развита и възпитана от строгия си баща в строгите правила на старинната дворянска педагогика.

Бащата на Л. Толстой, хусарски офицер, участвувал във войната през 1812 г., макар да нямал никакви особени дарби, но бил човек мек и неспособен за всичките ония изключителни жестоки мерки към селяните, от които мерки не се гнусели околните му съседи-помещици. Като останал вдовец той предоставил възпитанието на децата си на една далечна тяхна роднина, тяхната тѣй наречена „тетка“ Татьяна Александровна Ергелска, за която Л. Н. е запазил чак до смъртта си възторжен спомен като за изключително-безобидна жена, вършеща невидимо и нечуто от никого „дялото на любовта“.

Докато живели в Москва, за тях се грижела пак друга тяхна тетка — гр. А. И. Остен-Сакен. По това време умира баща им. В 1841 г. заминават при тетка си

П. И. Юшкова в гр. Казан всичките деца, за да постъпят в университета.

След пристигането в Казан Лев Толстой взел да се готви за университета, което продължило чак до 1843 г., когато Л. Толстой бил записан в факултета за източните езици.

Като студент от тоя факултет Л. Толстой проявил и любов и способност към езиците, но общата насока на преподаване науките във факултета и личните качества на младия студент предопределили пълния му неуспех в тоя факултет. Впрочем и юридическия факултет, в който минал след това, със своето вътрешно научно състояние произвел на Толстия пак такава безутешно впечатление, както и първия.

Едничък светъл момент в университетската работа за Л. Толстия е било изучаването на „Духът на законите“ от Монтеスキо във връзка с „Заповедта“ на Екатерина II, зададено от проф. Майер. Сравняването на тия два обществено-юридически паметници на французкия учен и руската императрица увлякло Л. Толстой, който проявил при тая работа самостоятелен усет във въпросите от обществено-правова нравственост.

За студентските несполуки на Л. Толстой освен причините, лежащи в самата система на университетското преподаване, имало и други странични обстоятелства, които обуславяли общото разочарование и равнодушие на Л. Толстой към факултетските уроци.

По душа още дете, Л. Толстой е бил откъснат от условията на „бавния“ и грациозен селски живот в Ясна-Поляна и попаднал в най-безсърджен градски жи-

вот, който бил най-обикновен в дома на тетка му П. Юшкова, великосветска, добродушна и не особено умна жена.

Тая обстановка на мекоост и любов, която била характерна за яснополянското жгжлче, се сменила с шумния казански живот в губернаторския дѣм, с балове, университетски познанства, и всичко това изисквало от Л. Толстой — юноша сжс самолюбиви мечти, стремящ се да не изостава назад от света и да бжде винаги *comme il faut*, — много вътрешни напрежения и вжлнения, за да може да изпжлнява всичките обряди на дворянска вжзпитаност и аристократизжм.

Тая уродлива насока на живота в тая среда, в която отраснал и живял сега Л. Толстой, не благоприятствувала за усилените и сериозни занятия на младия студент, но (необходимо е да се отбележи) — тоя дух на постоянно дирене нешто по-добро и на недоволство от настоящето, който светел у Толстоя от пжрвия до последния му миг, — подбуждал го още в детинството и юношеството му да се заглежда в по-дълбоките страни на сжществуването си, вжв вжпросите за живота и смжртта (както било напр. след смжртта на бащата му), за смисжла на любовта, на човешкото щастие и пр., и наличността на такива тревожни интереси накарали Л. Толстоя да зарече университета, който само му пречел на свободния умствен и нравствен труд.

От тогава напжлно се е обрисувала тая тежка и мжчителна борба между „жаждата за знания“ и „жаждата за обезумяване“ (както после казвал Л. Н.), която харак-

Л. Н. ТОЛСТОЙ В 1848 Г.

теризува по-голямата част от 60 годишния период на творческа работа на Ясно-полянския мислител.

Като отишъл от Казан в Ясна-Поляна, Л. Толстой решил да намери удовлетворение в изтънчените и хуманни форми за водене крепостното домакинство, но несполуката го извардила и на това практическо поприще и, отново разочарован, той отпътувал за Петербург, с чувство на самотност и отчаяние.

Неудържимия столичен живот, който облял Л. Толстой, и го убедил, че той трябва да се хване за каква да е сламка, за да не погине, го натъкнал, най-сетне, на щастливата мисъл — да се възползува от предложението на по-големия си брат Николай, който служел в Кавказ в артилерия, именно да отпътува в Кавказ, което той не закъснял да стори, като се отправил с брата си по околния път (през Казан — Саратов на коне, Саратов — Астрахан на лодки, и после пак на коне) в с. Старогладовско и после в Стари-Юрт, дето Л. Толстой прекарал близо 3 год. като юнкер в 20 артил. бригада.

Кавказкия живот, който с време сжщо разочаровал Л. Толстой, му дал богат материал за развитие на умствените и духовни въпроси и му придал по-издържан и, главно, по-дълбок характер на поведението.

Военните операции на отряда, дето служил Л. Толстой, и общуването с хора израсли в полудивата обстановка на кавказката природа и своеобразни по своето миросъзерцание — приближили Л. Толстой до въпросите за религията, морала, обществените взаимоотношения, а сжщо и до значението и сжщността на войната.

Старите инстинкти, проявяващи се в офицерските гуляи, продължили да вълнуват Толстоя и сега, но с още по-голямо самобичуване се отнасял той сега към най-малките отклонения от тия „правила на живота“, които си е начертал.

Публикуваните след смъртта му дневници от младостта, които се отнасят към периода 1847 — 1852 г. не представляват друго, освен младежката „изповед“ на Л. Толстоя, дето той все тъй безпощадно, както в „изповедта“ си като възрастен (1879 г.) развенчава всичките си недостатъци: леност, лъжа, разсеяност, прекалено самолюбие и тщеславие.

Л. Толстой се измъчва от съмнения в младежките си философски построения относно смисъла и дълга в нашия живот, тревожат го лични желания, често идящи в разрез с това, което му подсказва неговата всякога будна съвест и винаги строг разум, осенени от никога неизгасващата в него религиозна замисленост и проникновение в обикалящия го свят.

Но той преодолявал тия мъчения, жестоко преценявал погрешните движения на душата си, и умел да намери правдиви изводи от постъпките си и размишления, които му помогнали в по-нататъщия жизнен път.

И докато бил в Кавказ, в диренето на тия изводи, Л. Т. вече почва да прокарва художествена равностметка на преживяното и по тоя начин постепенно излиза изпод перото му повестта „Детство“ (която тъй е поразила с дълбокото си поетическо съдържание Некрасова, който печатил тая първа повест на Л. Толстой с инициалите „Л. Н.“ в списанието „Современник“ — сеп-

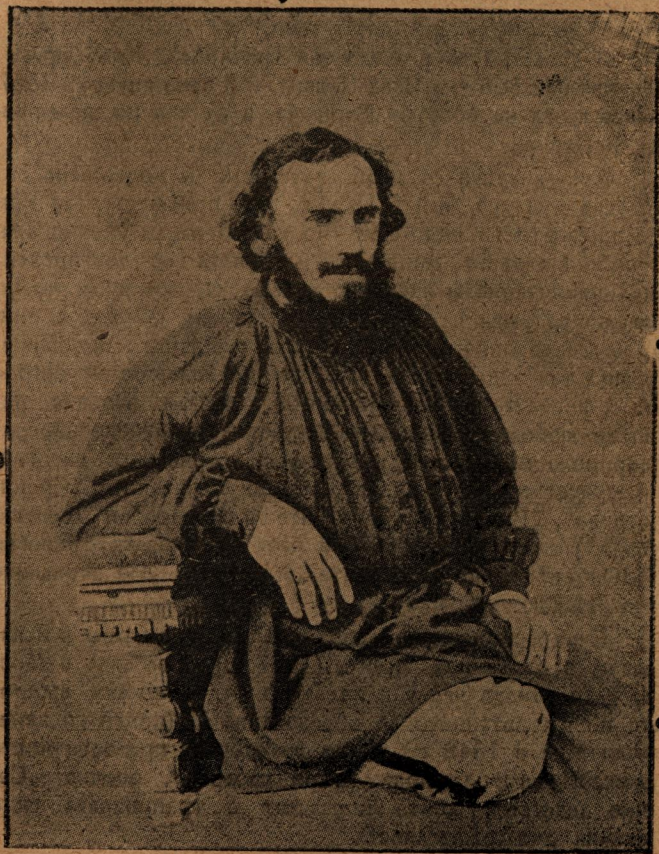
тември 1852 г.), „Утрото на чифликчията“ „Нападение“, „Отрочество“ и „Сечене на гората“.

В края на 1853 г. почнали военните действия на руските войски срещу турците, и Л. Толстой, който всичкото време мечтаял за оставка, за скорошно отпътуване от Кавказ, дето нито хората, с които служел, нито начина на празния офицерски живот, не могли да приковат вниманието му към себе си, — трябвало да вземе участие в Кримската война и след кжсо прекарване в дунавската армия под командата на Горчаков, се озовал в Севастопол, дето прекарал цялата му обсада в 1854—1855 г.

Разгорещеният от бойната обстановка Л. Толстой въпреки проявите на лична смелост, сжумял да отличи от външните украски на войната нейната дълбока вътрешна трагическа сжщност, която е представил в правдивите, искрени военни Севастополски разкази.

Веднага след свжршването на севастополската война Л. Толстой (дошжл в Петербург с известия за последните сражения) си издействувал оставка и взел да влиза в столичните литературни кръгове, като автор на вече популярни тогава повести.

Той се запознал отблизу с Тургенев, Некрасов, Панаев, Григорович, Гончаров, Дружинин, Островски, Боткин, Фет, по-кжсно и с Н. Страхов и др., обаче всичките тия негови нови познати не го накарали да ги цени много, и все повече разочарован в осмилеността и сериозността на писателския им живот и дейност, Л. Толстой става равнодушен към много от тях, а между Тургенев и него почнали да се явяват често недоразу-

Л. Н. ТОЛСТОЙ В 1868 Г.

меня поради противоположните им възгледи и безкрайни спорове върху най-остри теми.

Л. Толстой го влечало зад границата. Като прекарал края на 1856 г. в Ясна-Поляна, той през януарий 1857 г. отпътувал на коне за Варшава, а от там по железния път в Париж.

Заинтригуван от изобретателната и възвишена европейска култура, той в Париж, като присъствувал при извършването на едно смъртно наказание, се убедил във всичката вътрешна циничност и гнилото на тая прехвалена цивилизация и закрепил в себе си мисълта, че по никакъв разумен начин не може да се обясни, а още повече да се оправдае института на смъртното наказание. Изобщо тая задгранична разходка не дала, освен остротата и новостта на впечатленията, някаква особена радост на любознателния пътешественик; само швейцарската природа му угодила и обновила творческата енергия, в резултат на което (след наскоро написаните „Срещи в отряда“, „Виелица“, „Записките на маркера“ и „Двамата хусари“) се явява последната част от неговата трилогия на „Юност“ заедно с разказите „Алберт“ и „Из записките на кн. Нехлюдов“.

След връщането от запад, Л. Толстой отива в Ясна-Поляна, а оттам през есента (1857 г.) се заселва в Москва, като отивал често в имението си, обмислял въпросите по възпитанието и образованието (които го занимавали още в 1849 г.) и без да забравя при това чисто художествените трудове („Три смърти“, романа „Семейно щастие“, които поразяват с грациозната си и поетична сдържателност).

В 1860 г. Л. Т. бил принуден още веднаж да иде на запад, тоя път поради тежкото положение на любимия му брат Николая, умиращ от туберкулоза в Соден. Л. Толстой минал през Берлин (дето успял да чуе лекциите на знаменития професор Дюбоа Раймон и др. и разглеждал „забележителностите“ на немската столица; между които и прочутият Моабитски затвор) и Дрезден (дето се видял с любимия си писател Б. Ауербах) и по пътя изучавал внимателно немската педагогия, като се запознавал с видните германски педагози и изнесал от това изучаване много нерадостно впечатление („Ужасно е — пишел той за саксонските училища — молитва за краля, бой, всичко наизуст, наплашени, изродени деца“).

Като стигнал в Соден, Л. Толстой намира брата си в безнадежно състояние и го откарал в Гиер, дето през септември 1860 год. той умира почти в ръцете на Л. Н. Тая смърт дълбоко поразила Л. Толстого и спомена за нея го мъчил дълги години. Като прекарал известно време зад границата, все изучвайки учебното дяло в Германия, Франция и Англия (дето посетил великия емигрант Херцен). напролет — в 1861 г. (след 19 февруари, когато бил назначен за мирови посредник в Крапивенския окръг) той се върнал в Ясна-Поляна, дето с голяма енергия се заел за обществена и педагогическа работа (от белетристичните му трудове от това време може да се отбележат само „Поликушка“, „Холстомер“ и окончателното поправяне на почнатата още в 1852 г. повест „Казаци“, ч. I).

Като Крапивенски мирови посредник и яснополянски народен учител Л. Тостой проявил своето любовно отно-

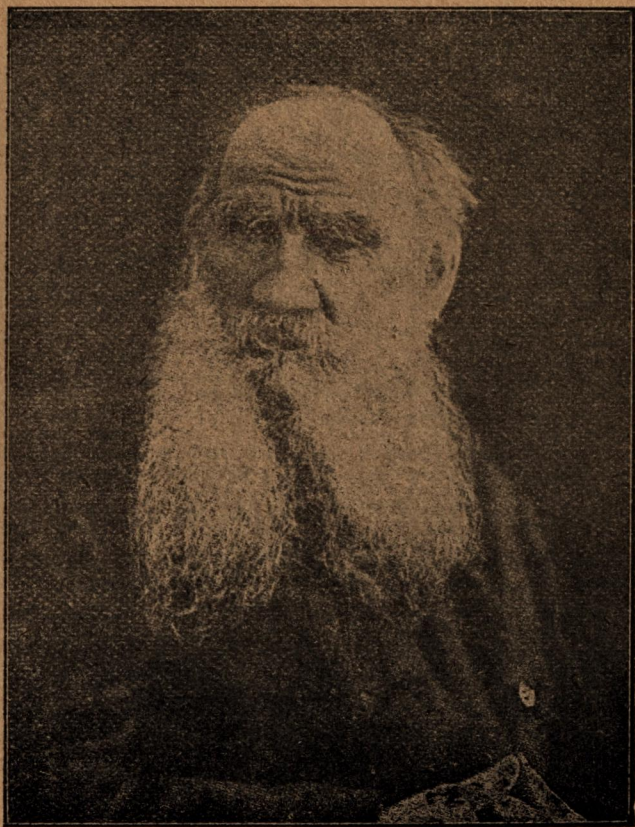
шение към руския селянин, изпълнено с пълно уважение, ако не дори и прекланяне.

Разочарован от методите на европейското образование и отхвърлил възпитанието като система на насилие над детските способности, Л. Толстой създава във своето село свободно училище, дето за единствен метод избрал опита, събрал около това училище кръг от искрено-идейни учители и посветил всичкото си свободно време за основаното от него педагогическо списание „Ясна-Поляна“, дето се давали пълни и интересни отчети за дейността на Толстоевото училище.

В резултат от тая кипяща образователна работа се появил дълъг ред очерки и политически статии по въпросите за учебното дяло, народната просвета и тжй наречения „прогрес“, който бил сурово и безпощадно разкритикуван от Л. Толстой. („За народното образование“, „Възпитание и образование“, „Прогрес и определение на образованието“ и др.).

Тоя период от живота на Толстой го сродил с живота на селянина, научил го на много неща, които по-рано не знаел и особено дълбоко вселил в него идеята за трудолюбивото тжрпение и безизкуственост, тжй типични за селския бит и основни за целия наш духовен живот. Но в тая работа ржка за ржка със селяните той повредил здравето си, което нещо го подбудило да отпжтува придружен от двама ученика, в Самарската губерния, да пие кумис; там се сблизил много с башкирците и отджннал на степния въздух.

В негово отсъствие властта подозряла, че в Ясна-поляна се печатат някакви тайни революционни листове

на тайнствени печатарски мштини, направила неочаквано обиск по целия дом, разровила всичко, и като не намерила нищо „нелегално“, си отишла.

Тая визита, станала по поканата на някой шпион, предизвикала у вжрналия се Толстой такова негодуващо отвращение, та дълго не можал да се успокои и си спомнял за нея винаги с раздражение и погнуса.

От септемврий 1862 г. почнал семейния и по-спокоен живот на Толстой. Своята тишина Л. Толстой намерил в семейството на московския лекар А. Берс, за дъщерята на когото, София Андреевна, се оженил.

Заедно с жена си, доволен и щастлив, той продължил да живее, да домакинствува и да бжде постоянен съветник и помощник на селяните в Ясна-Поляна, и тук в условията на спокойния живот, почнал да работи над най-големите си произведения.

Той замислил роман от епохата на декемврийското въстание („Декабристи“), но сюжета на тоя роман го увлякъл да изучи цялата Александровска епоха, която той почнал да разглежда от 1805 г., като успял да напише само една глава от „Декабристи“ (сетне се прибавили още два кжса).

Работата над суровия материал по историята на войната с Наполеона продължила близо 6 години—от зимата на 1863 г. Първите глави на новия роман се появили в „Руски вестник“ от 1865—1866 г. под заглавие „Хиляда осемстотин и пета година“, и след това Л. Толстой с трескава бжрзина почва да завжршва романа, който излязъл на бял свят в 1868—1869 г. в 6 тома под заглавие „Война и мир“.

На това заглавие го натъкнал общия характер на описваната епоха, вярно схваната от автора на „Записки“ от 1802 г. — С. Глинка, който казва в книгата си, че по това време „войната и мира“ вжрвяли наред един до друг. Но характерното е, че 4 години преди излизането на Толстоевия роман, — в Русия излязло издание на Прудоновите изследвания за принципа и съдържанието на международното право — под заглавие „Война и мир“.

Грандиозното зрелище на руският и — нещо повече — европейски живот от Наполеоновата епоха е било създадено от Л. Толстой след старателна работа над многобройни френски и руски мемоари и монографии, рисуващи това паметно време. Л. Толстой често, докато бил в Москва, прекарвал от сутрин до вечер (а понякога от вечер до сутрин) над книги и записки и посещавал Чертковската библиотека, която изобилвала с исторически съчинения, и Румянцовия музей, дето изучавал масонските ръкописи и др. материали; а за по-пълно запознаване с събитията на 1812 г. ходил в Бородино да изучава плана на мястото, дето работил романа, вжлнувайки се за всяка негова буква, като строг и възискателен художник, безконечно поправяйки и преправяйки коректурите на печатащите се томове.

Работял той в тѣй наречената „стая под сводове“ на свещ (лампа се появила в къщата на Толстоевци едва в края на 60-те години) и, както си спомнят внимателните очевидци от това време на Толстоевия живот, цялото му същество горяло от някаква си радост и възхитено удовлетворение.

И в резултат на дългите трудове над историческите материали се появил почти нечовешки градеж от мисли и думи, който е дори мъчно да се нарече „роман“ и който представлява от себе си цял художествено-литературен сборник, вместващ в себе си не един роман, не една повест и не един разказ и явяващ се най-изключителното произведение, каквото познава историята на всесветската литература.

След като написал „Война и мир“ Л. Толстой отново се залавя за дялото на народното образование, и в тоя нов подем на педагогически планове създава знаменитата си „Азбука“, която представя от себе си най-ценния материал за нравствено-образователния характер на децата и дори на възрастни, събран през време на училищната работа от Толстоя, и после преиздаден в стотици-хиляди екземпляри (тжй характерните „Руски книги за четене“).

Всред педагогическата работа Л. Толстой се увлякъл от идеята на романа „Петър първи“, отрупал се с книги, изучвал историята на Петра, но образите на новите му герои му се показали тжй неприятни, че той се оставил от мисълта за това произведение и започнал да пише друг роман, дето в широки размери обхванал интересуващите и мъчещи го въпроси за обществено-нравствения порядък. Появило се безсмъртното произведение „Ана Каренина“ (1873—1876 г.), което тжй дълбоко се е отзовало в сърдцето на руското общество и предизвикало, както и „Детство“, „Казаци“, „Севастополски разкази“ и особено „Война и мир“ огромна литература за себе си.

Като минал дълго творчески път и създал около себе си неизброими коментари, критически отзиви и всичко онова, което влиза под понятието „слава“, Л. Толстой до 80-те години само формирал в себе си своя мироглед.

Увлечен още в младини от разнообразни съчинения в мировата литература, намирайки се под влиянието на писатели като Русо, Дикенс, Стерн, Телфер, Стендал, и такива паметници на народната мисъл като Илиадата и Одисеята, руският исторически епос, религиозни произведения (на пръв план евангелието от Матей) и пр., Л. Толстой, мъчен от неразрешими въпроси за смисъла на живота, за любовта и доброто, за дълг и смърт, за самосъжертвуване и самопожертвуване, изгубил дълги години за своите размишления и като не намерил разрешение на произлизащите в самия него спорове, дошъл до отчаяние, което граничело с желанието да умре.

И сега той, след „Ана Каренина“, като изучил гръцки език, с особена замисленост се приближил към евангелските истини, към формулата за непротивене на злото, за всепрощение, за неучастие в насилие и, като издирил съкровения смисъл на Христовите заповеди, почувствувал се като наново сътворен човек, и мисълта за самоубийство се заменила с решение да живее, да живее и да живее — в името на диренето истината, която единичка може и трябва да освободи човека от религиозните, държавните и семейно-обществени суеверия. Той „всмукал в себе си влагата на християнството“ и се обжрнал към народа, стремейки се да се издигне до равнина на неговото просто, трудолюбиво животоразбиране.

Той прави равносметка на миналия си живот и сж жестокостта на безпощаден критик разкрива пред себе си (в „Изповед“ 1879 г.) всичките свои заблуждения, основани на лжжливо отношение кжм хората и кжм самия себе, на тщеславие и себелюбие.

От това време работата му тече в 3 насоки: 1 — изучаване евангелието и изобщо християнския морал („Критика на догматическото богословие“, „Сжединение и превод на 4-те евангелия“, „Кратко изложение на евангелието“, „Учението на 12-те апостоли“, и пр.); 2 — изясняване религиозния смисл на живота (капиталните трудове „В какво се сжстои моята вяра“ — 1884 г., „Какво прочее да правим“ — 1886 г., „Християнство и патриотизжм“ — 1894 г. „Религия и нравственост“, и най-сетне „Царството божие е вжтре у вас“ — 1891 — 93 г.) и 3 — писане на художествени произведения специално за народа, проникнати от джлбоко религиозно настроение: („С какво живеят хората“, „Трима старци“, „Изпуснеш ли огжня, не можеш го угаси“, „Дето има любов, там е и Бог“, „Двама старци“, „Свещица“, „Пжрвият спиртоват“, „Много ли земя трябва човеку“, „Кржстник“ и много други).

Най-после кжм това време на 80-те и 90-те години се отнасят и такива крупни художествени произведения на Л. Толстой като „Смжртта на Ивана Илича“ (1886 г.), „Стопанин и ратай“, „Силата на мрака“ (1886 г.), и най-сетне „Вжзкресение“ (1889 г.), хонорара от което Л. Толстой дал за разходите по пжтуването на духоборите от Кавказ до о-в Кипр, а после и до Канада.

Като сжздал редица изпжквачи по художественото си значение произведения Л. Толстой работейки в течение на 15 год. над вжпросите за изкуството, прави в 1897 г. равносметка на вжзгледите си за необходимата религиозно-образователна рол на изкуството в етюда „Що е изкуство“.

80-те и 90-те години са били най-плодотворните в живота на Л. Толстой, в смислж, че тогава е написал основните трудове по вжпросите за животоразбирането, както пжк 60-те и 70-те години са най-плодотворни по обема на художествените пстижения на автора на „Война и мир“ и „Ана Каренина“.

Пжлен с вжзвишена тревога за миналите си заблуди и жажда за преминаване кжм нови и по-добри форми на живота, Л. Толстой от началото на 80-те години все повече и повече изоставя темите на предразсждаците, от които е бил обхванат на младини. Л. Толстой всжщност е бил всякога един и сжщ, всякога верен на себе си, и автора на „дневниците на младостта“ се чувствува живо и в статиите за народното образование, и в „Крейцеровата соната“ и в др. ст., но характера на духовния му строй варира едновременно с развитието в него на любознателност кжм вжпросите на религията, морала и обществените взаимоотношения и изобщо с ржста на неговите дарования — като река, която тече по едно и сжщо корито, но оградена през течението си от различни брегове.

Паралелно с горещата работа над статиите, в които той при „всеки звук“ на нашата нерадостна действителност е давал своите трепетни отзвущи, Л. Толстой се

отдава и на активна обществена работа. Действително олицетворявайки чрез себе си съвестта на руския народ, той всякога издига гласа си, когато чуе как стене правдата под гнета на лжжата и робството.

Винаги ратувайки против смъртното наказание (в 1866 г. той дори е защищавал пред съда войника Шибунин, наказан за оскърбяване с действие ротния командир), той в 1881 г. действувал пред Александър III (разбира се безуспешно) да бждат помилвани революционерите, убийци на Александър II.

В 1882 г. той взел деятелно участие в Московските статистики, от желание да изучи градския бит и помогне на нуждающите се, и своите поразително-точни откъм анализа наблюдения той с потресающа сила е възпроизвел в статиите за статистиката и в „Какво прочее да правим“, които са резка критика на съвременното икономическо робство. (Гледай също и знаменитата му статия „Робството на нашето време“, която е не по-малко релефна критика на нашия „буржоазен“ строй).

Работейки в пълния смисъл на думите „на народната нива“, Л. Толстой се сближава с нови свои едномишленици, със селяните Сютаев и Бондарев, с В. Чертков, Н. Н. Ге и др., учи се от селяните да оре, да работи и с всички възможни средства съдействува за възникването и подобряването на популярното сетне издателство „Посредник“, което си беше поставило за задача да снабди широките народни маси с ефтина по цена и богата по съдържание литература. В стотици-хиляди екземпляри това издателство (от И. Горбунов-Посадов и В. Чертков) разпространяваше най-добрите произведения

на руската литература (целия Л. Толстой, Лесков, Островски, Ертел и др., — както художествена, така и научна.

Обема на Толстоевата дейност все повече и повече се разширявал, обхващайки нови въпроси, които изискували неговата идейна намеса: борба с пиянството и пушенето („Защо се хората опояват“, „Празникът на просвещението“ . . .), с месоядството („Първо стъпало“), с лъжливите насоки на науките и изкуствата, частно пък за театъра, със суеверието за земелната собственост (сближаване с възгледите на американския икономист Хенри Джордж) и много други страни на живота влезли в кръга на неугасващите вече Толстоеви интереси.

Годините 1891—1893, когато много руски губернии бяха обхванати от глад, Л. Толстой отиде да помага на гладуващите селяни. Лично и с помощта на сътрудници, между които били неговите жена и деца, той организираше многобройни трапезарии (особено в Рязанската губерния) и детски приюти, давайки обеди, помагайки с пари и раздавайки литература на селяните по селата.

Постепенно нарастващите размери както на литературната, тъй и на религиозно-обществената дейност на Толстия приковали погледите на целия свят към това Ясно-полянско жгълче, дето живял и работил Лев Николаевич.

Най-великите представители на европейската литература критика (Флобер, Тен, Абу, де-Вогюе, Брандес и др.) били обзети от идеите и художественото проникване на Л. Толстия. В Ясна-Поляна взели да се

стичат — само за да го видят, само да чуят словото му, мнозина не само руски, но и европейски и американски писатели, учени (Мечников и др.), обществени дейци (В. Фрей, проф. Масарик, Кенан, П. Дерулед, Брајан), художници, артисти и още много други „любознателни“ и „любопитни“.

Всичко това показва доколко е бил голям интереса към възбудените от Толстоја въпроси от гледището на това християнство, което автора на „Изповед“ е почерпил от неговите чисти извори, незамърсени от политически и църковни утайки.

И всичко това навредило, щото руския „Свети Синод“, състоящ се от „смирени“ пастири на православиеото, да отлъчи Толстоја от църквата, на което той отговорил със забележителното си по настроение и мисли писмо — („Отговор на Синода“ — 1901 г.)

В 1902 г. Л. Н. Толстоја прекарал в Крим две тежки болести — тифус и възпаление на белите дробове, и скоро след това той станал свидетел на почващите се големи събития в Русия.

Руско-японската война, революцията с нейните погроми, наказателните експедиции, наричащи се „Успокоения“, смъртни наказания, стачки и заточения, последвалата след туй кървава реакция — всичко това причинило големи страдания на Толстоја и закрепило увереността в настъпване на нов век и освобождение на хората от паричното робство, военщината, държавния и църковен гнет и земелната експлоатация, което той поетично и определено е набележил в дълбоките статии „Края на века“, „Неизбежен преврат“, „За значението на руската

революция“ и „Едно е нужно“, като пророчески сочи бжедцата руска и европейска революция*).

В горещите статии „Законът на насиетието и законът на любовта“, „Опомнете се“ и „Не мога повече да мълча“ той произнася присъда над войната и смъртното наказание, а в „Великия грех“ заклеиява позора на земелното робство. От белетристичните работи през последното десетилетие от живота на Толстой необходимо е да се отбележат разказите „Ягоди“, „Божеско и човешко“, „Молитва“, „За какво“, „Корней Василиев“, а също и крупните, макар и незавършени произведения — „Живия труп“ (1900 г.), „Хаджи Мурат“ (1902 г.) и „Отец Сергей“ (1904 г.).

Много сили и време е отделил Толстой през последните си години за събиране ценни мисли от любими негови писатели и мислители, като се почне от Буда, Конфуция, Лаотзе, после Сократ, Христа, М. Аврели, Епиктет, и свършвайки с Кант, Шопенхауер, Мадзини, Амиел и др. От тия мисли са съставени, заедно с мисли и разкази на самия Толстой, неговите популярни пжтеводни сборници „Круг чтения“ и „Пут жизни“.

Тоя пжт кжм правдата и доброто, който си начертал още Толстой-младежът и който вече се определил

*) Руския народ (пише Толстой в „Края на века“) преди всички други народи почувствува главните причини за бедствията на християнското човечество в нашите времена, и затова всред него именно ще се почне тоя велик преврат, който предстои на цялото човечество и който единствен може да го спаси от ненуждните му страдания. В това се състои значението на почващата се сега революция в Русия.

в края на 70-те години, увлякъл Толстоя далеч от земните рабски и кървави обичаи, и това обусловило разногласието между него и широките кръгове от прекланящи се пред вътрешната му сила, но не сжумели да възприемат неговите мисли хора.

Такъв дълбок духовен разрыв се почнал още през 80-те години между него и семейството му, главно жена му, която несжмнено го обичала, но не могла да разбере и се примири с идеите на мъжа си-„фантазйор“. На всеки кръстопът на взаимоотношенията им, възгледите им се различавали и това предизвиквало укори и неприятни, мъчителни и за двете страни минути в живота под един покрив. Живота на Л. Толстой в семейството му ставал непоносим. И мисълта за оставяне родната къща с нейния разкош, противоречия и въобще взаимно неразбиране — през дълги години закрепвала в дълбочината на страдащата Толстоева душа, докато не била осжществена от него на 28 октомврий 1910 г.

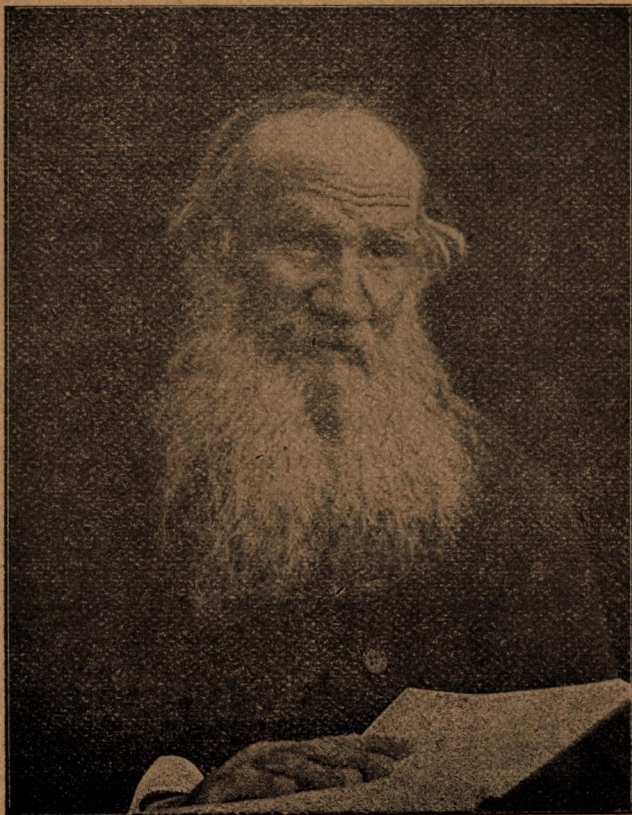
В тъмна нощ Л. Толстой, придружен от доктор Д. Маковицки, незабелязано напуснал Ясна-Поляна, дете преживял и детинството си, и целия период на вджхновени трудове. Душата му се стремяла на юг, към самота, към отдик.

Но из пжтя попаднал под леден джд, простудил се и, като пролежава няколко дни в квартирата на началника на Астаповската станция, умира в 6 часа сутринта, 7 ноемврий 1910 г. обиколен от дошлото семейство и приятели.

Целия мислящ свят се потресе при известието за тая смжрт. Вестниците и списанията в Европа, Америка

и Азия в траурни рамки произнесоха молитвено-скръбни прощални слова. Обществени, работнически и учени организации изпратиха безброй телеграми, писма, венци, учащите се, чиновническия свят и селяните се преклониха пред незабравимия гроб, изкопан в гората близо до Ясно-Полянската кжща, на мястото, дето сам великият страдалец за истинска свобода бе завещал да го погребат.

Учението на Л. Н. Толстой

Учението на Л. Н. Толстой

„ЧОВЕК Е НЕЩАСТЕН ЗАТОВА, ЗАЩОТО НЕ ЗНАЕ, ЧЕ Е ЩАСТЛИВ“.

ДОСТОЕВСКИ.

„АКО ХОРАТА ВМЕСТО ДА СПАСЯВАТ ЦЕЛИЯ СВЯТ, ПОЧНЕХА ДА СПАСЯВАТ САМИ СЕБЕ СИ, ВМЕСТО ДА ОСВОБОЖДАВАТ ЦЯЛОТО ЧОВЕЧЕСТВО, ПОЧНЕХА ДА ОСВОБОЖДАВАТ САМИ СЕБЕ СИ, — КОЛКО МНОГО БИХА СТОРИЛИ ЗА СПАСЕНИЕТО НА СВЕТА И ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ЧОВЕЧЕСТВОТО“.

ХЕРЦЕН.

Справедливо ще бжде, ако се каже, че Толстой ни е оставил в произведенията си цяла енциклопедия за нравствения живот.

В сжчиненията му — художествени и публицистични — ще намерим отговори абсолютно на всички тия въпроси, които не могат да не ни вжлнуват, ако ние не само живеем, но и мислим.

Като се почне от „Азбуката“, сетне повестите, разказите и романите, и се свърши с дълбоко-религиозните трактати на Л. Толстой, ние бихме могли от него да се научим да четем книги и да пишем, а после и да четем в сърдцето на човека и да пишем в книгата на вечната

правда и доброта. Бляновете на детинството и младостта, мотивите на войната и мира, семейното щастие, възпитание и образование, изкуство и наука, религия и нравственост влечат мисълта ни към непременно отговори, и мъчени от съмнения, ние прекарваме в паметта си всичкото си минало, свързваме го с настоящето, за да подобрим бъдещето, и тая неволна изповед пред самите нас завладява съзнанието ни, в което са свили вече яко гняздо неотстъпните въпроси — в що се състои нашата вяра, какво да правим, чии сме ний, с какво живеят хората, много ли земя трябва човеку, кому трябва да служим — богу или мамону, в що се състои робството на нашето време и пр. и пр.

Като разрешава всичките свързани един с друг безкрайни въпроси на живота и смъртта, Л. Толстой въпреки гигантския мащаб на размишленията си, въпреки непрекъснато продължаващото се дирене на истината и неспособност да се спре нейде на пътя и да каже последно и заключително слово, — винаги е достигал определени изводи в стремленията на духа и мисълта си.

Що е животът? Мнозинството хора гледат на живота като на „двоен процес на разлагане и съединение“, като на „счетоводение на разнородни изменения“, като на „организъм в действие“; други хора гледат на живота като на „случаен и напразен дар“, като на „праздна и глупава шега“; трети пък мислят, че живота е „разумен стремеж към там, дето вечна светлина свети, че това е „подвиг и света правда“.

която „свети с безсмъртие и в гробниците на изтлението“ и т. н.

Л. Толстой, всякога верен на себе си, гледа на живота преди всичко като на определено „отношение към света“. Човек е роден на земята, за да осъществи в временното си действование всичките тия начала на добро и любов, които му са дадени от природата, и да помни, че неговото земно действование се явява само „случайна игра на силите в веществото, проявяваща се в пространството и времето“, че живота му не е вълна, а „това вечно движение, което в тоя живот се проявява само като чрез вълна“ (както обяснява образно и дълбоко Л. Толстой в изследването си „За живота“).

Л. Толстой с цялото си същество се е стремил да възвеличи значението на човешкия живот, да утвърди живота като висш дар и висше благо, което позволява на човека да мисли за него макар даже отрицателно и песимистично.

„Ако ние казваме, че живота е зло, то го казваме само в сравнение с другия, въображаем, по-добър живот, но ето че ние не знаем никакъв друг по-добър живот, па не можем и да знаем, и затова живота, какъвто и да е, е висше благо за нас“.

Но истинското благо — което е винаги в ръцете ни — „като сянка следва след добрия живот“. Значи живота ни трябва да бжде „добър“ живот — и тогава ще можем да говорим за благо то му, и тогава той ще бжде „истински“ живот. А благо то е в любовта. „За да бждеш щастлив, нужно е само едно: обичай всичките — и добри и лоши. Обичай непрекъснато и ще бждеш

щастлив непрекъснато“. И тая любов е най-важното дело в живота. „Делото на живота е усъвършенствването“.

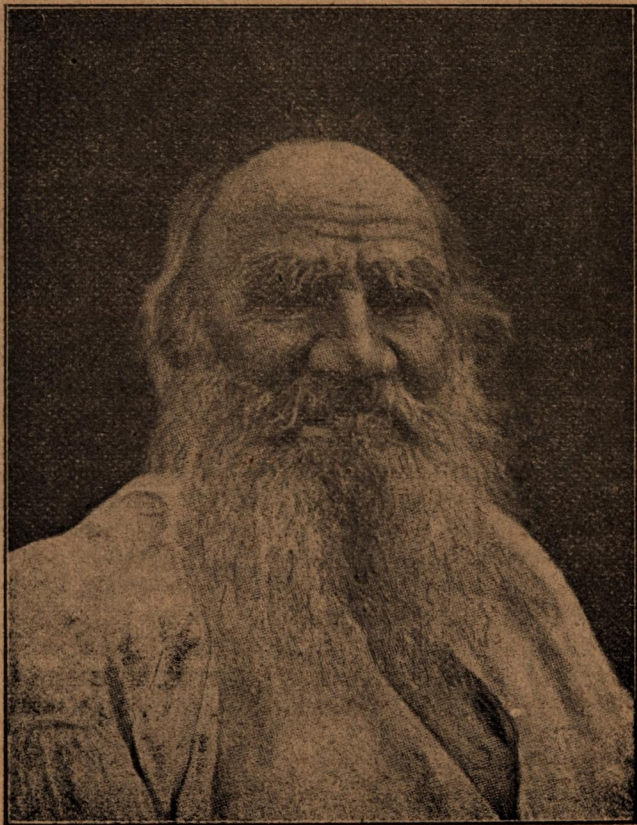
Усъвършенствването на живота.

Надеждите ни за подобряване на живота трябва да бъдат обърнати към самите нас. Никой няма да ни помогне — нито духовете, които витаят няде си зад облаците (както мислят религиозно-суеверните хора), нито дейците, които искат да устроят на земята щастието на другите (както мислят политически-суеверните хора).

Само ние самите, чрез лични вътрешни усилия (а не външни насилия) ще можем да се приближим към идеала по пътя на нашето усъвършенствване, защото „в това приближаване е и живота на човека“.

„Самоусъвършенствването се достига само с усилието на съзнанието“. И както всяко растение и всяко животно израства не изведнаж, а развивайки се постепенно, тъй и нашето лично самосъзнание се закрепва с цената на дълги изпитания, даже заблуждения, закрепва се в своята вътрешна увереност и стремеж непрестанно да се върви към правдата и доброто (както ни шепне добрата половина от нашето същество), с които е напоен нашия свят и проникнато цялото човечество, — също както и морето е пропито с сол.

Но приближаването към заветните цели на усъвършенствването намира в самите нас надежден спътник. И този спътник е това духовно начало, което Л. Толстой нарича с много старото, но всякога младо име „бог“.

Живота в името на бога.

Историята на живота на цялото човечество показва, как са способни хората да мислят извратно за всички тия висши нужди на духовното съществуване, които те сами признават.

В името на достигане правдата и осъществяване справедливостта, в името на изискванията на разума и съвестта хората са вършили и вършат и сега всевъзможни „подвизи“, които се състоят от прости актове на злоба и мжст и от които мерише на кржв. В името на Бога е пролято вече толкова много кржв, станали са толкова войни и кржстоносни походи, и толкова мъчения, нетърпими гонения и наказания, та името на „бога“ — също както и името на правдата и на любовта, — е изпържскано най-сетне с човешка кал и кржв. (С това се обяснява защо мнозина днешни хора решително са се оттеглили от името „бог“ (като синоним на нещо рабски суеверно и нетърпимо), макар че това отвращение от термина е толкова основателно, колкото и отвращението от опозорените от хората понятия „любов“, „разум“, „истина“ и т. н.

Същността на въпроса не е в думите, с които са обозначени никога неумиращите образи, а в съдържанието на тия думи.

И думата „бог“ трябва да има — също както и любовта и доброто — свое непорочно чисто съдържание, толкова повече, че (както вярно посочва Л. Толстой) „хората различно говорят за бога, но го чувствуват и разбират всичките еднакво“.

Да се доказва съществуването на бога и не може и не е нужно — защото това е все едно „да се доказва“ собствения ни живот, „да се доказват“ мисълта, разумът, чувството, съвестта и т. н.

Бог, според Толстой, не е същество, живуше над нас, издаваше тръбни гласове и имаще лице (или даже и три лица). Това е начало, което е в самите нас, което контролира нашите волеви и мислителни движения. „Да познаем бога можем само в себе си“. И когато намерим такива думи, с които да обясним какво именно значи „любов“, що значи да отдадем душата си за страдащите или да се обречем на страдание за щастието на другите, тогава ние ще намерим и думи, с които точно да обясним, що е „бог“.

Човек трябва да знае, че в него „има това, без което нищо не би съществувало“. То трябва необходимо да се представлява от това, което наричаме бог, божествено начало в човека, насочващо ни към върхшене добро и неучаствуване в зло. „Може (казва Л. Толстой) да не се нарича бог, да не се казва тая дума, но не може да не се признава. Нищо няма, ако го няма него“. Ако дивака престане да вярва в дървения си бог, това не значи, че няма бог, а само че бог не е дървен. Да разберем бога ние не можем, но можем все повече и повече да го съзнаваме. И затова ако отхвърляме грубото понятие за бога, това е от полза за нас. Това се прави, за да можем все по-добре и по-високо да съзнаваме това, което наричаме бог“.

Човек, който съзнава в себе си божеското начало, обича всички хора, и далечни, и близки, и добри, и

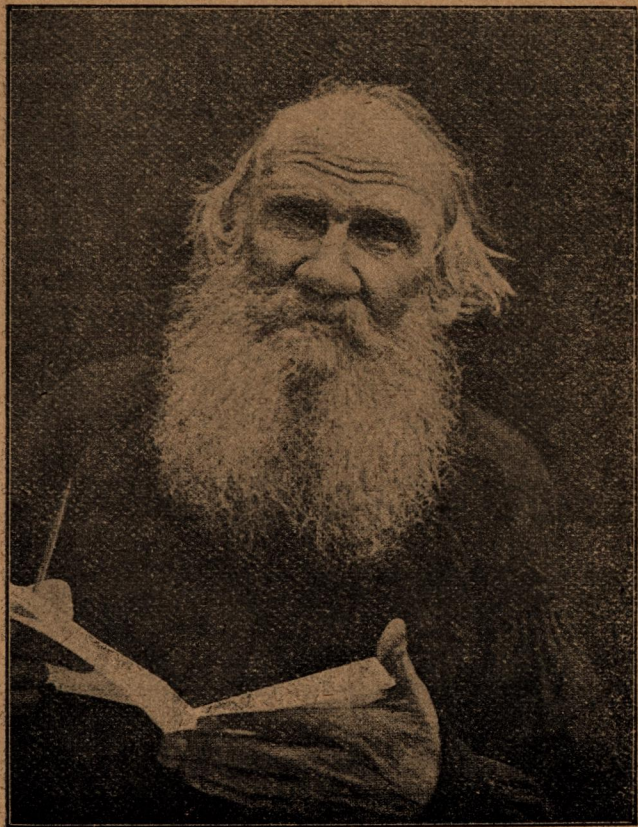
лоши, и руси, и евреи, и немци, и англичани. . . Човек, който сжзнава в себе си човешкото (животинското) начало, обича някои хора: само приятеля, от когото има сметка, само красивите жени, само русите или украинците, само майката и бащата, само своите деца и т. н.

Любов.

„Който казва, че обича бога, а не обича ближния си, той лъже хората. Тоя пжк, който казва, че обича ближния си, но не обича бога, той лъже сам себе си“.

Любовта, според Л. Толстоя, е най-нуждната и най-плодотворна наука. „Хората на всичко се учат: и да шият, и да тжчат, и да орат, и да косят, да коват, да четат и да пишат. Трябва да се учат сжщо и да обичат всичките хора“.

Любовта е велико обединяваще средство. Тя сжединява хора с хора, но ги сжединява само в точки, които се намират на границите дето се сжзнава „бога“. — И затова любовта кжм една жена или кжм един мжж, или кжм една група хора, или една нация, не е, според Толстоя, любов, защото тя се отнася не кжм сжвършенството (т. е. кжм бога в самите нас), а кжм несжвършени сжщества, и такава любов по тая причина сжщо е несжвършена и има, както и всичко земно, като всичко животинско, своите много бжрзи и близки предели. Тя е ограничена, докато истинската любов, любовта, която сжзнава в себе си понятието на безсмжртната правда, добро и разум, тая любов живее в вечността, тя никога не се свжршва, и само нея трябва да изповядаме.

Освен това любовта (както обяснява Л. Толстой в изследването си „За живота“) изисква и жертви. Тя само тогава е любов, когато е самопожертвуване. Но да жертвуваме себе си зарад „любимите“ приятели или роднини с цената на кръвта на други хора — това не значи „да любим“ и да принасяме „жертва“. Да се жертвуваме само зарад живота на всички други, само зарад щастието и доброто на всичките, — само това значи да се осъществява любовта на земята.

Вяра.

Не може, обаче, да се говори за любов и да не се вярва, че любовта ще обхване човека към най-доброто животнообразиране. Както любовта, и вярата е също наука, която ни дава понятие за живота и за изискванията, които съгласуват този живот с разумната воля на нашето вътрешно начало — на нашия бог. „Вярата — това е знание, що е човек и защо живее на света. И такава вяра е била и я има у всички разумни хора“.

Защо живее човек на земята?

Въпроса, над който много са мислили и мислят всички философи и цялата наша любознателна младеж, именно въпроса за целта на живота, Л. Толстой почти и не разглежда — по простата причина, че такава цел съвсем няма. В откъслечните си мисли по този повод Толстой пита: „Целта на живота? Такава цел няма и не може да има, и никакви знания не могат да я намерят. Закон за посоката, пътя на живота? — Да. На това отговаря религията, мъдростта. . .“

Значи, ако няма цел на живота, то пък има път на живота, смисъл на живота, който трябва да ни въдо-

душевява при всяко наше душевно действие. Такова молитвено отношение към нашия жизнен път се обуславя от религията и вярата. „Няма такъв външен авторитет, комуто човек би бил задължен да вярва, но всеки трябва да си има своя религия, т. е. разумно обяснение и определение на жизнената му задача. Такова разумно определение на живота всеки може да намери в собствената си религия, във всичките религии това обяснение е едно и също. То се състои в следното: човек е слуга на висша сила, която ние наричаме бог, и той трябва да изпълнява волята на тая сила. Волята на тая сила на цялото човечество, която може да бъде достигната — е любовта. . . .“

И тъй Л. Толстой установява единствено приемлив — вътрешния авторитет, на който може и трябва да служи човек. И тоя авторитет, тоя глас от дълбочината на душата направлява цялата ни вяра и религията ни. Вярата ръководи живота ни. „Всяка вяра е само отговор на това: как да се живее на света. . .“. „И колкото е по-силна тая вяра, толкова по-твърд е живота на човека“. „Истинската вяра е в това, шото всякога да се живее добър живот, в любов с всичките, всякога да постъпваме с ближните тъй, както искаме да постъпват с нас“. „Това е закона и на пророците“ на истинската религия.

Разум и мисъл. Но вярата е толкова по-твърда, колкото по-често и по-подробно се проверява от разума. Макар че „ние с разума си“ достигаме до вярата, но разума е нужен, за да проверява тая вяра, на която ни учат. Не се страхувай да отхвърлиш от вярата си всичко излишно, телесно, видимо осе-

заемо, а сжщо и всичко смжтно и неясно; колкото повече очистиш духовното ядро, толкова по-ясно ще узнаеш истинния закон на живота“. За да дойдем до ясното разбиране на такъв закон, нужна е напрегната, неочакваща никакви награди работа на нашия разум. Само тогава може да се говори за сжзнателна и истинна любов и вяра, проявявани от нас, когато те са очистени и утвърдени от разума. „Добротата на гжлжба (казва Л. Толстой) не е добродетел. И гжлжба не е по-добродетелен от вжлка. Добродетелта се почва, само когато се почне разумна дейност“.

Работата на разума помзга да се изяснят всичките страни на живота ни и само чрез нея човек намира в себе самия отговори на различни вжтрешни питання и с това не само установява своето животоразбиране и мироглед, но се избавя от много заблуди и пороци. „Не можем се избави от греховете, сжблазните и суеверията с телесни усилия. Да се избавим можем само с усилията на мисжлта. Само с мислите можем се приучи да бждем самоотвержени, смирени, правдиви. Само когато в мислите си човек се стреми кжм самоотречение, смирение, правдивост, само тогава той ще бжде в сжстояние да се бори и на дело с греховете, сжблазните и суеверията“. Значението на нашето мислене се сжстои в това, че благодарение на него ние разбираме, какви чувства и желания могат да бждат осжществени от нас и си уясняваме, защо користолюбието, тунеядството, половата страст, излишеството, гнева, гордостта, тщеславието, леността, лжжливостта, и други навици и страсти у човека не подобряват, а разлагат живота ни.

Непротивене на злото.

Личните усилия на мислѣта у Толстой са го доведи напжлно да си уясни девствения смисл на тия христови заповеди, които са изложени в четирите евангелия. Л. Толстой е разбирал, че нашата религија се основава на изучаването много паметници на духовно-нравствената мисл (будийски книги, талмуда, корана, сжчиненията на мнозина религиозни реформатори). — За това свидетелствуват неговите „Круг чтения“ и „Пут жизни“, — но главният източник на религиозното му вджхновение е било евангелието, е било учението на Христа с неговата основна заповед за непротивене на злото, т. е. за противене на злото без помощта на насилието.

Сближил се с истинското сжджржание на Христовото учение, Л. Толстой се почувствувал в положението на човек, който е „излязл по работа, а изведнжж по пжтя решава, че тая работа сжвсем не му е нужна — и се вржца дома“, и това, което е било по-рано отдесно станало сега отлево, а което било отлево, станало отдесно. Л. Толстой разбрал тая слжнчева, тая буквална истина, която до тогава го ослепявала и не му давала възможност право и смело да погледне в очите ѝ. Л. Толстой разбрал изведнаж целия Христос, и всяко тжмно жгжлче на евангелските и апостолски страници било осветено сега за него с жива и топла светлина. „Не се сжрди“, „Не се противи на злото сжс зло“, „Не воювай“, „Чули сте, че е казано от старите: не убивай. Който убие, подлежи на сжд. А аз ви казвам, който се сжрди на брата си, той вече подлежи на сжд“, „Чули сте, че е казано:

око за око и зъб за зъб. А аз казвам: не се бори със зло“. „Не осъждайте, за да не ви осъждат“ — ето основните слова, които Л. Толстой разбрал тѣж, както били написани, а не както ги тълкували представителите на църковната или държавната власт, които пазейки своите интереси угнетяват и заблуждават хората.

Всичките си умствени и нравствени сили употребил Л. Толстой след грижлива работа над евангелието, за да внедри в съзнанието на хората коренните правила за поведението, положени в основите на евангелието, — не това евангелие, което днес е опрѣскано от християнска и юдейска кръв и което изповядва църквата, която вика, че ще покори „под нозете си всеки враг и противник“, а това евангелие, в което с големи букви е написано: блажени са миротворците, защото само те ще съставят царството божие на земята, блажени са кротките, защото само те, тези кротки, ще наследят земята, това евангелие, в което е написано: — не само не убивай, но даже не се гневи на брата си — и в което се съдържа първата и последната заповед — обичайте се един други. Ето такова евангелие е проповядвал Л. Толстой.

— „Всичко, всичко, което човек разбира, разбира само защото люби“, казва той и „дето има любов, там е и Бог“; „За да се усвои висш мироглед, трябва да се прочете евангелието и да не се затварят очите, ушите, а главно — сърдцето“. — „Целият смисъл на християнското учение е в това, че то представя пред човека идеала на съвършенството. Тоя идеал — пълното съвършенство, разбира се, е непостижим. Работата пѣж и призиванието на християнина (сбито и пѣлно обяснява Л.

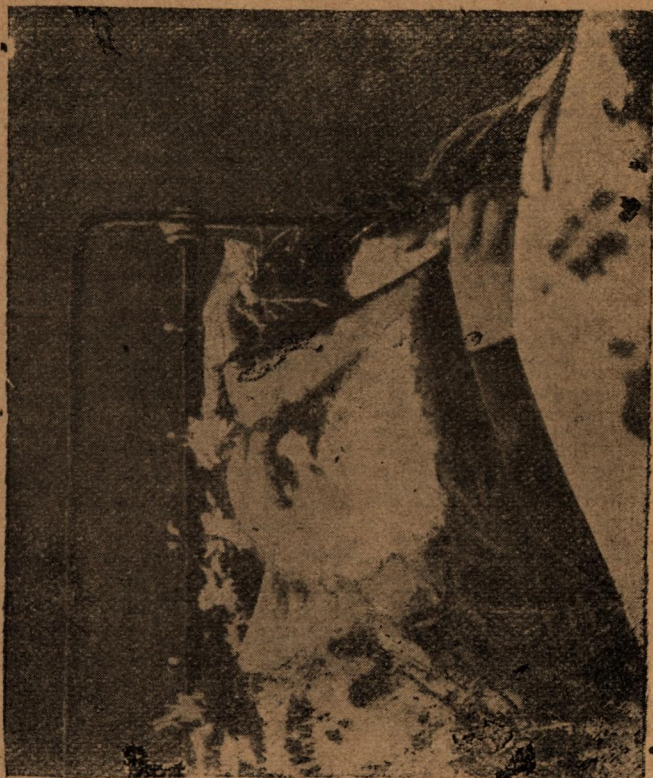
Толстой) е, колкото е възможно да се приближава към тоя идеал. Такова приближаване се съдържа в смиренното, самоотвержеността, правдивостта, незлобливостта, прощаване обидите, целомъдрие, а също и в любов към хората и към всичко живо. Ако можеш да не убиваш хората — прекрасно, можеш ли да не убиваш и птици и животни — още по-добре, можеш ли да не убиваш и риби и насекоми — най-добре. Прави, което е възможно според силите ти, и всичкото се състои в това“.

И като се усъжвръщеш по тоя начин, човек не бива да се поддава на влиянието и укорите на другите хора. Всеки човек си има и свой съд—съвестта. Трябва да се съжпи само нейната оценка. Съвестта пък „е паметта на обществото, усвоена от отделни лица“. И тая съвест ще подскаже на човека, че е необходимо да се освободи от помощта на насилието, което тжй ясно се отрича от Христос, а 600 години преди него се е отричало и от Лао-Тзе, който е казал: „За враждата отплати с благодеяние“. „Насилието (правилно забелязва Л. Толстой) е съблазнително, защото освобождава от усилието на вниманието, от работата на разума. Трябва да се помжчим да развжржем възела; да се съжса — е по-лесно“. „Мждростта няма нужда от насилие“, тя се осъществява с непротивене на злото.

Насилието пък е признак на безсилие и лжжа.

Равенство и братство.

Отричането на насилието логически и непосредствено ни довежда да си изясним закона за всеобщото равенство, а оттам—и да уважаваме човешката личност, семейството, нацията, цели народи. „Всеки човек,

Л. Н. ТОЛСТОЙ НА СМЪРТНОТО ЛЕГЛО.

преди да бжде австриец, сжрбин, турчин, китаец — е човек т. е. разумно, любяще сжщество, призванието на което е само в едно: да изпжлнява човешкото си предназначение през краткия срок, който му е определен да прекара на тоя свят. А това назначение е едно и много определено: да обичае всички хора“. От тая любов кжм всички хора, от това братско благоразположение изтича пжлното отричане на всички сжсловни, класови, религиозни, национални и др. различия и привилегии.

Разделянето между народите — на политическа или религиозна почва — това е само исторически недостатжк, който може да се излекува с помощта на лично вжтрешно самопостигане на единна и обща за всичките религиозна природа на човека, която е извратена от погрешното устройство на обществения живот, от човеко-ненавистнически списания, брошури, вестници и от стихийното невежество на заблудените от всичко това народни маси.

Истинска свобода.

Човек, който следва в живота си изключително по пжтя на дирене истината, постепенно може да стане свободен. „Ще познаете истината, и тя ще ви освободи“. На вжпроса на Пилата „Що е истина“ Христос отговорил с подвиг, отговорил сжс смжртта си, в която се е проявила и вярата му, и любовта, която владее човек, който е узнал истината и е сжсредоточил на нея всичките си нравствени сили и желания. „Свободата се достига не с дирене на свободата, а с дирене на истината. Свободата е не цел, а следствие“, и нея не ще

сломят никакви земни условия на живота, не ще я задущат ни окови, нито бесилки.

Пяття кжм

освобождение.

Най-обикновено средство за освобождение на хората всякога е било насилието. Хората чрез масови убийства (наричани войни, революции, наказателни експедиции и др. так. учени думи) и отделни наказания са се опитвали да намерат справедливост, да установят равенство и любов и с това да освободят угнетените. Но — „колкото и да се събират заедно хората, за да извършат убийство, и както и да се наричат, все пак убийството е най-грозния грях в света“, и никога още не са успявали с кръв и насилие да устроят не само щастието на цял народ или класа, но и на отделен човек.

Като си спомня примера с френската революция, Л. Толстой казва, че нейните дейци са имали най-хубави и възвишени принципи и цели: унищожаване на сжловията, изравняване на имуществата, махване на чинове и титли, унищожаване земелната собственост, разпусчане постоянната армия, приемане на подоходен данжк и пенсия за работници, отделяне църквата от джржавата, дори установяване на общо за всички разумно религиозно учение.

Но тия идеи, велики по сжджржанието си „никога не са могли да бждат достигнати с насилие“. За осжщствяването им пречат всичките наши суеверия, които са основани на насилническият инстинкт у човека, а именно: „Джржавното, църковно и имуществено суеверие“.

Държавното суеверие.

Като отрича насилието изобщо, Л. Толстой пренася моралните си положения в плоскостта на политическата и икономическа практика, и тук съединява религиозната си идея с анархизма, с пълното отричане на „властта“ и нейния обект „държавата“, макар че (справедливо казва той) „анархия не значи отсъствие на учреждения, а само отсъствие на такива учреждения, на които хората са принудени да се подчиняват насила“. „Моят анархизъм е само прилагане християнството в отшенията към хората. Същото е и с антимиитаризма, комунизма и вегетарианството“.

Мислейки, че истината трябва непременно, в съгласие с нашия разум и съвест, да се избере от религиозните учения, от комунизма, социализма и анархизма, Л. Толстой намира, че анархистите са прави във всичко, — и когато отрича съществуващото и когато твърдят, че лошо нещо от насилието на властта, при съществуващите нрави не може да съществува, и да би се махнала тая власт.

Грешат те само като мислят, че анархия може да се установи чрез революция, че може „да се устрои анархия“, защото анархията ще се установи само по пътя на вътрешното съзнаване вредата и разлагащото влияние на властта. Властта е начало безнравствено, понеже се гради върху масово насилие, което не пробира средствата, и поробва човешката мисъл и воля. „Нравствения, добродетелния държавен човек е също такова вътрешно противоречие, както нравствена проститутка или въздържан пияница или кротък разбойник“ . . . Правителството

в най широкия си смисъл, като се включват в него и капиталисти и преса, не е друго освен такава организация, при която по-голямата част от хората се намират във властта на стоящата над тях по-малка част; тая по-малка част се подчинява на властта на още по-малка част, а тая на още по-малка част и т. н., докато се стигне в края до неколцина хора или един човек, които чрез военно насилие получават властта над всички останали. Тъй че цялото това устройство прилича на конус, всичките части на който са в пълната власт на тия лица или това лице, което се намира на върха му“. И тая държавна машина, която има свойство да проявява толкова повече насилие, колкото по-здрава става, без да се гледа политическата ѝ (реакционна или социалистическа) окраска, поражда две логически произтичащи от нея суеверия — капиталистическото и милитаристическото, — може би най-ужасните от всички съществуващи, защото нищо не принижава дотолкова нашата личност и нейните елементарни принадлежности — съвест, уважение към чуждия труд и стремеж да се отдалат своите сили, за да се помогне на другите, — както капитала, както страстта за печалба, за богатство, както желанието да бъдеш помещик, за да ти орат селяни, или да бъдеш фабрикант, за да се трудят зарад тебе работници, жертвувайки своето здраве и семейно щастие, — и нищо толкова не осакатява нравствения облик на човека, както военщината, както понятието за военна чест, за юначество и произтичащите от тука пълно безделие, разврат, гуляи, ругания, паразитно съществуване, кал и смяд, сифилис, тифус и дезинтерия, пълно отчуждаване от хората поради носенето

на оржие и възможност с пияна или трезва ръка да убиеш и родния си брат и първия срещнат мъж, жена или дете и пр.

Никога не може с дуел да се разрешава въпроса за лична справедливост и никога не може чрез война (международна или междукласова) да се разрешават въпросите на общочовешката справедливост, и военщината, която заедно с капитализма продължава дялото на дълбоката мирова реакция и само внася разврат в широките слоеве хора, като пробужда в тях масова престъпност, разпространява погроми, осиромашаване, пълна неработоспособност на населението, бандитизъм. „Войната (казва Л. Толстой) не е стихийно явление, а чисто човешко“, и тя ще бъде дотогава, докато съществува насилие и докато върху това насилие гради своите заробващи хората замисли държава с нейните бюрокрация, чиновници, капиталисти, данъци, погранични и вътрешни стражари, полиция или милиция и, най-сетне, църковната нетърпимост.

Църковното суеверие.

В много свои статии, и особено в горещо написаното „Обращение към духовенството“ Л.

Толстой резко развенчава всичките овехтяли догми и обряди на официалното християнство.

През всичкото време търсещ в евангелието неговото нравствено-образователно значение и отхвърлящ всичките исторически съмнителни и легендарни нелепости, внесени от евангелистите, а особено от апостол Павла, Л. Толстой с остра ирония разкрива благочестивите глупости на ветвия завет и наивните тълкувания на новия, наречени „произведения на светия дух“, внасящи мъгла

в главите на деца, младежи и старци, като ги отвличат от истинското и органически потребно усвояване нравствените основи на нашия живот.

Л. Толстой показва всичката безсмисленост на тия „свещени“ приказки, които противоречат и на разума, а често дори и на изискванията на любовта, което се отнася особено до книгите от вехтия завет, изпълнени (като Давидовите псалми и др.) с ненавист и мъст. „Ако е възможна троица, непорочно зачатие, изкупление на човешкия род с Христовата кръв, то всичко е възможно, и изискванията на разума са необязателни“.

С внушаването на лъжливи религиозни понятия от тоя род, православно, католическото и др. духовенства систематически са извращавали умовете на поколенията. Но „много по-вредно е това нравствено извращаване, което произвежда в душата на човека такова внушение“. Ако в академите и богословските учреждения се опитват да свържат нравствените въпроси с отдавна затвърдили догматически тжнкости, то на стомилйонната маса се тжпче в главата само „вяра в иконите, казански, иверски, в мощи, в дяволи, в спасителността на разни частици, пълне свещи, помени и т. н.“, и всичките тия суеверия насила се натрапват на огромното мнозинство хора, които като се боят от попа и околийския, почитат и хранят духовните си експлоататори. А сектантите, които признават покланянето на Христа само в духа и истината, и не изпълняват обрядите, а четат само евангелието, се преследват и сждят като „еретици“ и „антихристи“, когато в сжщност те представляват несжмнено най-нравствено-здравото ядро на руско-украинския народ.

Цялата материална и обрядна страна, с която се характеризира църковността, ползваща се от сжиите тия средства за наплаване и заблуждаване на хората, както и държавата, предопределя пълна волева некадърност на човека, липса на опора в собствения трезвен разсждк и бързо безотчетно усвояване на всички лоши страсти от човека, когато той губи почва под краката си и е вече способен да се изхитрява в нарушението решително на всички безкрайни по многословието си църковни заповеди, далеч от сжщността на религиозното разбиране живота. В сжщия тоя случай, когато църквата е в сжюз с държавата, нейната развратяваща и поробваща рол достига до степен на пълна профанация на религията изобщо.

Но избавянето от църковните суеверия — сжщо както избавянето и от държавните суеверия — няма да дойде при нас по насилствен и революционен път, и никакво разкриване на сжджчета с боклуци, наричани „мощи“, не ще отучи народа да се покланя на чудотворни икони, да вярва в разни богородици и угодници и да изпжлнява разни други измислици на религиозния култ.

Познайте истината и освободете се, установете си религия за поведението (се казва в учението на Л. Толостоя), т. е. труд в любов към всички и любов в труда на всякого, и тогава ще се приближите към истинския бог.

Имуществено суеверие.

По точно такъв вътрешно изгрален път е необходимо да се избавим и от имущественото суеверие, и главни дейци за такова освобождение от института на частната собственост изобщо, а особено от най-отвратителната собственост — земелната, трябва да

ГРОБЪТ НА Л. Н. ТОЛСТОЙ.

бждат самите работници и селяни, които чрез неучаствуване в фабричното или чифликчийско робуване и неучаствуване във всичките органи, които принуждават да се участва в тия работи, биха разрушили всичките капиталистически желаня и биха научили безделниците и угнетителите сами да работят.

Основната причина за това, че всичките суеверия си живеят най-сигурно в нашето съзнание, е че ние сами поддържаме тоя строй на живота, при който е възможна експлоатация, парична печалба за сметка на чуждата нищета и подигравка с трудящия човек, ние сами сме „доброволни роби“, нямащи вътрешна религиозна сила на духа, която би противопоставила нашата личност на цялата държава с нейните данъци, банки и др. т. грабителски кантори.

Човешката личност.

Нашето религиозно самоусъвършенстване има за цел да утвърди свободата на неприкосновената

човешка личност с нейната богата биография и със сложния ѝ мир от убеждения и желаня. Това усъвършенстване ни приближава към истината, т. е. към освобождението. Необходимо е да се възпитава не масата, а човека, трябва да се създаде тип на съвършен човек, и тогава ще се култивира цялата маса, цялото общество. „Няма в света виновни“ казва Л. Толстой. Няма добри и лоши хора, няма честни и престъпници, няма смирени и разбойници, — а има само религиозно или разумно отраснали в определни социални условия хора, и има изродени от нашия робски строй на живота, нравствено развратени хора, които догиват в затвори и каторзи, вме-

сто да бъдат поправени от тия хора, които със своите предразсъдъци и злоба са станали виновници за падането им.

Семейство и училище.

Ако държавата, църквата и собствеността пораждат убийства, нетърпимост, кражби и др. т. престъпления, то за единичко задържащо тия явления начало може да послужи религиозното образование.

Л. Толстой винаги се е отнасял отрицателно към възпитанието като метода за насилствено отглеждане на човека, с неговия вътрешен склад от мисли и настроения. Но образователното значение на религиозните знания и научни дисциплини, които биха способствували за духовното развитие и освобождаването на човека от предразсъдъци, той всякога е признавал, като го е считал особено важно за повдигането нравствените понятия в цялото човечество.

Той малко се е интересувал от създаването на „педагози“, а всичките си сили насочил за създаване семейство, нравствено целостно, за създаване на бащи и майки като строители на бъдещ духовен живот на хората, незаразен от гнилите обичаи на съвремеността.

Като отрича дипломираната ученост и патентованото училище, Л. Толстой (смелият яснополянски учител-реформатор) се е грижел за съществуването на такова напълно свободно училище, дето единствен метод би бил опита, дето би царувала атмосферата на радостно съзерцаване простия трудов живот на децата.

„Главната и единствена грижа на хората, заети с въпроса за образованието, може и трябва да бъде преди всичко да се изработи отговарящо за нашето време ре-

лигиозно и нравствено учение и, като се изработи такова, да се постави начело на образованието.

Наука и изкуство.

На делото за развитие нашето миросжзерцание трябва да служат сжщо и двата велики двигатели на мировата култура, които човек е навикнал, за сжжаление, да употребява еднакво и за своето благо, и за своята гибел, — науката и изкуството, тия области на мисълта и вджхновението, които (както твърди Л. Толстой) са толкова нуждни на хората, „както храната, водата и облеклото“.

„Знанието е орждие, а не цел“. Науката трябва да служи не за поробването на човека, както е служила и служи и днес, бидейки зависима от гнета на джржавата и цжрквата, а за освобождаването на религиозно-мислещата му природа. Науката е била „апология на насилието“; а тя трябва да бжде средство за нравствена обнова и за обществено-религиозна свобода и тжрпимост. Науката е била принадлежност на „учените“, които обикновено защищават своите користни интереси; а тя трябва да бжде общенародна и нравствено-заджлжителна дисциплина, която да подпомага единението на хората.

За такова единение трябва да сждействува и изкуството, — не това изкуство бездарно и глупаво, което рисува в примамлив вид лошите страни на нашия живот, пее все на любовни теми и угажда само на една незначителна част хора, а изкуство общенародно, понятно по идеите и мислите си за всичките хора, — това заразяващи с настроението си изкуство, чрез образите на което „човек общува по чувство сжс всичките хора не само от

настоящото, но и от миналото и бъдещето“. . . Истинското и действително нужно за човека изкуство трябва да бъде проникнато от религиозно християнско съзерцание; то трябва да бъде резултат от страдание и вдъхновение, а не безделие и забава. „Безмятежни и самодоволни мислителци и художници няма“, защото „само чрез страдания и мъки се ражда духовния мир“. Истински религиозното изкуство е нужно на народа, и понятно му е, и добро е за него, както всякога е нужен и добър хлябът и плодовете, а пак не е нужно за народа лошото изкуство, с измъчванията и кошмарите, както не са нужни разни особени риби и вмирисани сирена, ценени от гастронимите с извратен вкус. По този начин науката и изкуството трябва да украсят нашето земно съществуване и да го направят художествено религиозно.

Безспир развивайки своите положения и възгледи за живота, в статии и големи очерки, обръщайки се към политически, религиозни, обществени и учени дейци като излага основите на мировъзрението си, често убеждавайки революционерите, младежта и селяните в тия или ония въпроси от живота и смъртта, Л. Толстой в писмо до един студент, година преди смъртта си, определено заявил, че негово лично учение, собствено, съвсем и не съществува. „Аз не знам нищо такова, което да не биха знали всичките хора. Знаем аз, с всичките хора, с огромното мнозинство хора от целия свят, това, че хората са свободни, разумни същества, в душите на които е вложен един висш, много прост, ясен и достъпен на всичките закон, нямащ нищо общо с предписанията на хо-

рата, наречени права и закони. Висшия тоя закон, най-простият и достъпен за всякого, се състои в това, да обичаш ближния си, както себе си, и затова да не правиш другиму това, което не желаете за себе си“.

Л. Толстой, тѣй безпощадно разрушил всичките наши научни, патриотически и църковни илюзии и така дамгосал всичките ни сждилища, арсенали и бесилки, — е разбирал, че нашия живот се съживява не с манифести, или укази, или декрети, или циркуляри и др. такива глупости, а само чрез любов, любов и любов.

„Само чрез нея (казвал побелелия Тургенев), само чрез любовта се поддържа и крепи живота“, и когато работим, радваме се или плачем, това вършим само, защото любим — и в тая любов, любов към брата-човек, любов към всяко живо същество, към небето, слънцето; всяка пращинка, към това духовно божествено начало, което се крие у всеки от нас, дори у атеиста, се съдържа първият и последен параграф на нашия жизнен символ на вярата.

И всичките тия велики мъдреци на света, като се почне от Буда, Сократ, Христос и се свърши с Паскал, Лайбниц, Кант, Шилер, Хюго и Л. Толстой — всичките са ни подчертавали ценността на нашия живот, всичките са ни завещавали заповедта „не убивай“.

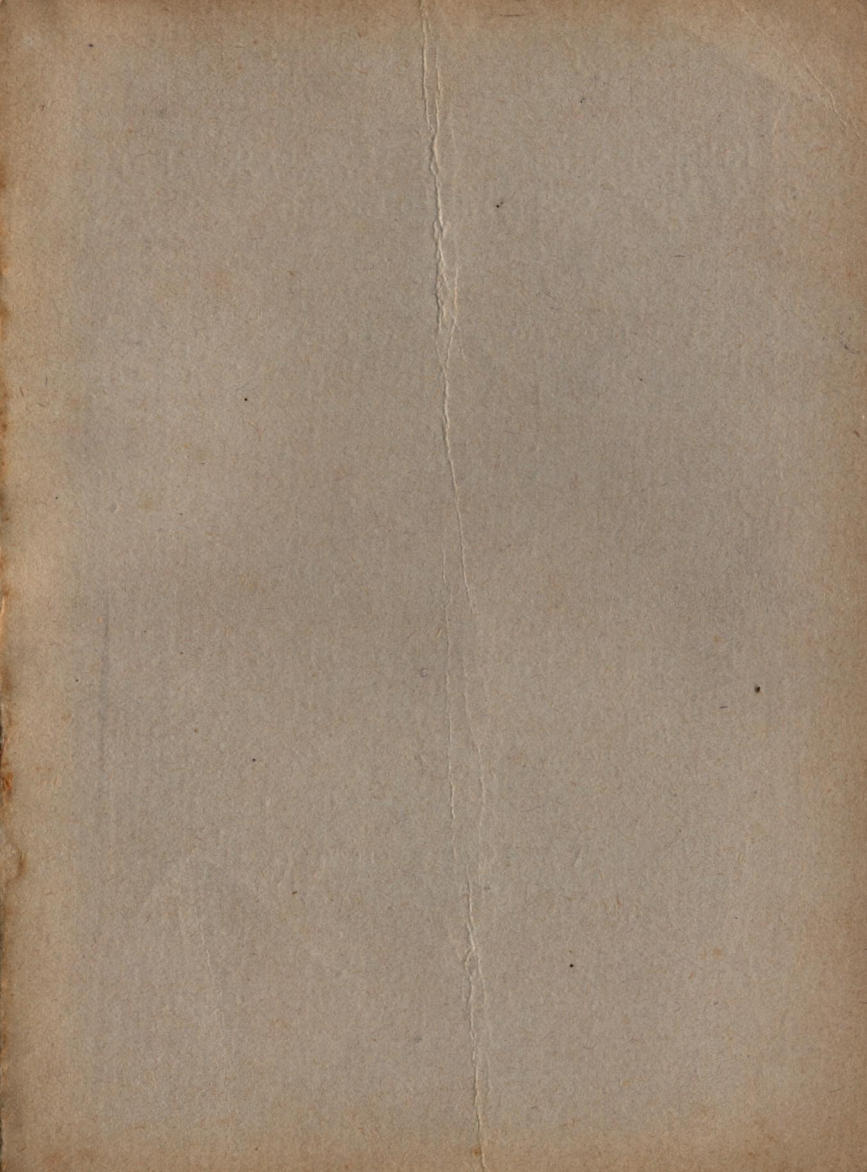
А ние — малките, озлобени хора — това именно и вършим сега, като викаме: бий, пали и коли, забравили, че всички ние сме „деца на една майка“, че всичките ние сме нуждни сега на измъчената ни и осиромашала страна, че всичките ние сме еднакво гладни и еднакво треперим в тъмнина и студ.

Но ще дойде време, когато ще се представим пред
сжда на историята, и тогава ще излязат мислители и
мждреци от целия свят и ще представят страшната си
сметка на пжлководците и политиците.

И ще разберем, че не бива да има на земята нито
нации, нито класи, нито партии, нито фронтове, нито
тилове, а трябва да съществува само свободния човек и
братската любов — любов без начало и без край.

СЪДЪРЖАНИЕ:

От автора	Стр.	3
Живота на Л. Н. Толстой	„	5
Учението на Л. Н. Толстой	„	30

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО „ВЪЗРАЖДАНЕ“

СОФИЯ, УЛ. „БОТЕВ“ № 13.

От Л. Н. ТОЛСТОЙ

Основите на нашето верую	1.—
Истински живот	2 —
В какво е щастието	2 —
Неизбежен преврат	3.—
Освобождение	2 —
Едната заповед	2.—
Лжжлива наука	2.—
Насилие или любов	3.—

Народни приказки:

Приказка за Иван Ахмака	2.—
С какво живеят хората	2.—
Много ли земя трябва на човека и др. разкази	2.—
Карма — Това си ти — Асархадон	2.—
Дето има любов там е и Бог и др. разкази	2 —
Трима сина и др. разкази	2.—
Двамата старци	2.—
Кржщелникжт и др. разкази	2:50
Пжрвият спиртовар и От нея са всички качества	2.—
Бог вижда правдата . . . — Свещица — разкази	2.—

и други по философия и религия, свободно възпитание, обществени въпроси художествена литература, полово възпитание и вегетарианство.

040
1545